

RAHIMA MAZOHIDOVA IJODIDA YALLA

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.006>

Askarova Shirin Inomxodjayevna
O‘zRFA

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq artisti Rahima Mazohidova ijodiy merosida o‘zbek ayollar an‘anaviy musiqasining yetakchi janrlaridan biri bo‘lgan yallachilik san‘atining talqini tadqiq etiladi. San‘atkorning o‘ziga xos ovoz imkoniyatlari, jozibali ijro uslubi hamda Farg‘ona-Qo‘qon yallachilik an‘analarini boyitishga qo‘shgan hissasi tahlil qilingan. Maqolada Rahima Mazohidova repertuaridan joy olgan eng sara yallalarning musiqiy-badiiy xususiyatlari, ularning xalqona ohanglar va raqs harakatlari bilan uyg‘unligi hamda bugungi kunda yosh ijrochilar uchun uslubiy maktab sifatidagi ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Rahima Mazohidova, yalla, yallachilik san‘ati, Farg‘ona-Qo‘qon ijrochilik maktabi, an‘anaviy ashula, folklor-etnografiya, ayollar musiqiy merosi

YALLA IN THE CREATION OF RAHIMA MAZOHIDOVA

Askarova Shirin Inomkhodjaevna
UzRAS

Abstract: This article examines the interpretation of the art of yalla, one of the leading genres of Uzbek women's traditional music, in the creative heritage of the People’s Artist of Uzbekistan Rahima Mazohidova. The artist’s unique vocal capabilities, attractive performance style, and contribution to the enrichment of the Fergana-Kokand yalla traditions are analyzed. The article highlights the musical and artistic characteristics of the finest yallas from Rahima Mazohidova’s repertoire, their harmony with folk melodies and dance movements, and their significance as a stylistic school for young performers today.

Keywords: Rahima Mazohidova, yalla, art of yalla, Fergana-Kokand performing school, traditional singing, folklore and ethnography, women’s musical heritage

Qo‘qon o‘tmishda O‘rta Osiyoda yirik madaniyat va ma‘rifat markazi bo‘lish bilan birga, milliy xalq tomoshalari, yalla va askiya san‘ati rivoj topgan maskanlardan biridir. Tamaraxonim, Nabi Raximov, Xalima Nosirova, Lutfixonim Sarimsoqova, Rahimaxon Mazohidova, Akramjon Anvaryov, Xamza Umarov, Qurbon Nazarov,

Saboxon Karimova, Madamin Jo'rayev, Dovudxo'ja G'ofurov, Oysha Jo'rayeva, Po'latoy Raxmonova, Maxbuba Mansurova, Valijon Hamroyev, Zanjirali Mirzatov, Komiljon Baratov, Maqsudali Mansurov, Azimjon Azizov, Olimjon Salimov, Mavlonjon Qurbonov, Xursanoy Umarova, Nematjon Sherqo'ziyev, Obid Xasanov, Shafoatxon Raxmatullayeva kabi el suygan san'at dargallari O'zbek teatri va qo'shiqchiligi san'ati rivojiga o'zlarining samarali xamda sermaxsul hissalarini qo'shgan.

Farg'ona vodiysi ayollarining ma'naviy-madaniy hayotida ashula, qo'shiq, lapar va yallalarning mohir ijrochilari bo'lgan va yallachilarga ehtiyoji doim katta bo'lgan. Binobarin, vodiylar yallachilari Buxoro sozandasi va Xorazm xalfalari kabi asosan xotin-qizlar davrasida, atroflari yopiq, chiroyli bezatilgan uylarda o'tkazilgan turli tadbir, bazm, bayram va to'y marosimlarida o'z san'atlarini namoyish etib kelganlar. Ularning shirali ovoz ohanglari, so'zga usta va chechanligi, hamda sho'x usullariga mos raqs xarakatlarini qoyilmaqom qilib o'ynashlari - bunday tadbirlarni qizitishga, davrada hozir bo'lganlarga bayramona kayfiyat ulashishga xizmat qilgan¹.

"XX asrning boshlarida yallachilik sohasida faoliyat ko'rsatgan Hurmatxon, Yodgorxon, Karomatxon, Bidonxon, Mukarramxon (shatr), keyingi yillarda esa, Rahima Mazohidova va uning shogirdlari - Ma'suda Toshmatova, Hursanoy Qodirova va Muborakxon Akramovalar ushbu maktabning yorqin namoyandalaridir. Ularning ijodida ashula va yalla janrlariga oid ko'plab namunalar yaratildi. Ayniqsa, Qo'qon ayollar yallachiligiga ulkan hissa qo'shgan Rahima Mazohidovanning ijodi samarali bo'ldi. Aya ustozlari - Hadyaxon, Bidonxon, Mukarramxon va Hurmatxon ayalardan ko'plab yalla va ashulalarni o'rganib hamda ulardan andoza olib, o'zi ham bir qator yalla, qo'shiq va ashulalarni ijod etdi. Shuningdek, Rahimaxon aya xalq aytimlarini qayta tiklash bilan birga shoiralarning she'rlarini ham kuyga solib, ayollar yallachiligining yangi qirralarini namoyon etishga muvaffaq bo'ldi"².

O'zbekiston xalq artisti "Mehnat shuhrati" orderi sohibasi Rahimaxon Mazohidova 1930 yil 8 mart kuni tavallud topgan. 9 yoshidan boshlab qo'shiq kuylagan. Yoshligidan san'atga qiziqqan shaddodgina qizaloq maktabning badiiy havaskorlik to'garagiga qatnashib, olqishlarga sozovar bo'ldi. Asta - sekinlik bilan Xadiyaxon, Bidonxon va Mukarramxon yallachilar, Nursuxdan hofizlar Abdulla hofiz, aka-uka Ahmadxo'ja va Oqilxo'ja, Qushqo'noqdan O'tamboy Sarimsoqov, Haydarali Hikmatov, Qo'chqor ota, Usta Nazir, Bekobodan Hoshimjon Akbarov, bastakor Muxtorjon Murtazoyev, Orifxon Zoxidovdan ashula yo'llarini o'rganib, ulardan saboq oldi.

"Ustozlari Hadyaxon, Bidonxon, Mukarramxon va Xurmatxon ayalardan "Aka duldultoy", "Ayrildim", "Qora sochim", "Olicha", "Kichkina bo'stonchaga", "Omon

¹ N.Turg'unova Farg'ona vodiysi yallachilik san'ati. – Namangan. 2016. 107-118 b

² N. Turg'unova Raxima Mazohidova ijodiga chizgilar. – T.: O'zDSMI Xabarlari. № 1. 2021. 38-39 b.

yor - 1,2,3,4", "Qo'qon yor-yori", "Adolatxon", "Kelin salom" va boshqa ko'plab yalla va ashulalarni o'rganadi. O'z navbatida Rahima aya ustozlariga munosib izdoshlik qildi hamda ularning ijodkorlik va ijrochilik an'alarini davom ettirdi"³.

1948-1954 yillarda Qo'qon shaxrining badiiy xavaskorlik to'garagidan boshladi. Ustoz 1948 yil Qo'qon shahri 8-o'rta maktabini tamomlab, Muqumiy nomidagi shohi atlas to'qish fabrikasiga ishga kiradi. Fabrikadagi badiiy havaskorlik to'garagiga muntazam qatnashib, shahar ko'rigida "Quramiz zur kanallar" qo'shig'ini mahorat bilan ijro etgan. Bu kabi noyob ovoz sohibasi sanat darg'alari nazariga tushadi. O'zbekiston xalq artisti, rejissyor Murod Qo'ldoshev 1954-1994 yillarda Qo'qondagi musiqali drama teatriga ishga taklif etadi va Rahima Mazohidova shu yerda ijodiy faoliyati davom ettiradi.

Rahima Mazohidova Ozoda Nazarova bilan suhbat jarayonida shunday xotirlaydi - "Oilamizda san'atkorlar bo'lmagan, lekin o'zim juda ham qiziqqanman. 9 yoshimdan qo'shiq aytganman. Qarindosh urug'larimiz bunga tish-tirnog'i bilan qarshi bo'lishgan. Kelishmovchiliklarga qaramasdan tanlagan yo'limdan qaytmadim. San'atimga, qo'shiq kuylashimga qarshilik qilmaydigan yigitga turmushga chiqaman, derdim. Chunki qo'shiqsiz yasholmasdim. Avval to'garaklarga qatnashib, qo'shiqlarim bilan viloyatda 1-o'rinni olgandim. Lekin ishimdan ketmadim, atlasimni to'qiyverdim. Shunda deriktorimiz, atlasni hamma to'qiydi, lekin qo'shiqni hamma aytolmaydi. Buyoqqa yur, deb to'g'ri teatrqa olib keldilar. Men, xo'jaynimning roziligini olishim lozim, desam, xo'jayninga ham shu yerdan ish topaman, dedilar. Rahima Mazohidovaning umr yo'ldoshi Toshpo'lat Mazoxidov Qo'qon teatrida ma'murlikdan direktor lavozimigacha ishladi.

Teatrqa kelgach, ketma-ket 10 ta ashula aytim. Muammosiz ishga qabul qilishdi. Shunday qilib teatrdagi konsertlar bo'laverdi, men kuylayverdim deydi Rahima Mazohidova o'zining birinchi teatrdagi ijodiy faoliyatini yodga oldi. Teatrda ishlar ekan, bir qator obrazlar yaratdiki, ular chaqqon va chechan, hajviy va grotesk xususiyatlarga hamda lirik-dramatik, fojiaiy va falsafiy qarashlarga boy bo'lgan o'ziga xos obrazlar edi"⁴.

Zebo (U.Hojibekov, "Arshin mol olon"), Tojiniso (S.Abdulla, "Muqumiy"), Nursuluv (K.Shangitboyev, K.Boyseitov, A.Muhamedov, "Jon qizlar"), Mastura satang, Rahima xola (Hamza, "Xolisxon", "Boy ila xizmatchi"), Ra'no (M.Nazarov "Do'st nidosi"), Bashorat ("Jo'shqin qalblar"), Sadoqat ("Qaynona") ("Muqimiy") Risolat chevar, ("Kuyovning omonati") To'ti, ("Qon sarchagan tol") Norxonning onasi, ("Adashgan sohibjamol") Charos kabi bir qancha obrazlar R.Mazohidova tomonidan mohirona yaratildi.

³ N.Turg'unova Raxima Mazoxidova ijodiga chizgilar. – T.: O'zDSMI Xabarlar. № 1. 2021. 38 b.

⁴ Ozoda Nazarova. El sevgan san'atkorlar. – T.: O'zbekiston. 2008.y. 47-48 b.

Rahima aya Qo‘qon shahar O‘zbek davlat musiqali va drama teatrida 50 yillik ijodiy mehnat faoliyati davomida 30 dan ziyod turli janrdagi spektakllarda mahorat bilan ajoyib obrazlar yaratgan.

Doyra jo‘rligida “Yor-yor”, “Kelin salom” kabi to‘y marosim qo‘shiqlari, “Deydiyo”, “Bo‘g‘macha bilagim”, “Omon yor”, “Yali-yali”, “Qari navo” kabi lapar va yallalari, “Feruz”, “Qo‘qon ushshog‘i”, “Guluzorim”, “Mujgonlarim”, “Farg‘ona tong otguncha”, “Bir kelib ketsun” kabi mumtoz ashulalarni o‘zgacha talqin berib ijro etgan. O‘zbekfilm studiyasining “O‘tkan kunlar” 1969, “Zulmatni tark etib” (1973), “Ota vasiyati” (1979) filmlarida suratga tushib, yorqin va serqirra obrazlar yaratdi⁵.

Ustoz Rahima Mazohidovaning shogirdlari Zokirjon Komiljonov, Nabijon Hamidov, Odiljon Jamolov, Jakbarali Mamadaliyev, Husnida Aliyeva, Dilbar Komiljonova kabi ko‘plab san‘atkorlar Rahima Mazohidovani o‘zlarining ustozlari deb biladi.

“Diyor ohanglari” ko‘rik tanlovi sovrindorlari Elyorbek Mamatov, Murod Egamberdiyev, Anvar Ashurov, Otabek Qodirov, Nosirjon Mo‘ydinov, Aziz Yo‘ldoshev kabi san‘atkorlar R.Mazohidovaning yo‘lini davom ettirishmoqda.

Rahimaxon Mazohidova deganda, ajoyib aktyor, noyob ovoz sohibasi, mehribon va talabchan ustoz, sahiy qalb egasi ko‘z oldimizda gavdalanadi. Doyra chertib, yurak-yuragidan kuylayotgan bu ayolning ovozini eshitishingiz bilan Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani asosida yaratilgan filmdan to‘y manzarasi ko‘z oldingizga keladi.

Xoy ukam, qo‘qonlik ukam, omon yor,

Yuzingizdagi holingizdan omon yor...

“Radio to‘lqini orqali berilayotgan bu qo‘shiq Rahima opaning yuragidan shirin bir to‘lqin bo‘lib urilib, uning yoshligi esga tushdi. Rahimaxon Qo‘qon shahridagi Degrezlik maxallasida Musoxon to‘ra ismli tabib oilasida tug‘ilgan. Uning otasi o‘z davrining ziyolilaridan bo‘lib, Xakim tabib nomi bilan xam mashxur bo‘lgan. Afsuski, u kishi 1931 yil 1 fevralda (Rahimaxon 1 yoshligida) vafot etgan. Rahimaxonning onasi Mashxuraxon poshsho eri vafot etgandan so‘ng Taxtalixovuz maxallasiga ko‘chib keladi. U ustozlar o‘rtasida o‘sdi ulg‘aydi. Bu orada ne-ne qiyinchiliklar ko‘rmadi. Bu yillar davomida unitilib ketayotgan o‘zbek xalq qo‘shiq-laparlarini qaytadan tikladi. “Qari Navo”, “Mujgonlaring” ashulalari uning ijrosida qaytadan tug‘ildi.

Xonanda xalq musiqasi durdonalarini ixlos bilan avaylab, ularga o‘zgacha sayqal, yangicha jilo va oxanglar beradi. Rahimaxon ijrosidagi “Ona”, “Ovozim”, “Yalla”, “O‘zbekistonim”, “Samarqand ushshog‘i” qo‘shiqlari o‘zgacha ohang bilan jaranglaydi. Rahima Mazohidova qo‘shiqlarisiz to‘yu-tantanalar kamdan-kam o‘tadi. Uni xali Toshkentda, Samarqandda viloyatimizning turli tuman va qishloqlarida, xalq

⁵ Erkin Murodov. «Shunqorbiy» kooperativ turistik markazi. Qo‘qon shahri 1990 y. 5 b.

sayillarida, tantanalarda, paxtakorlar, talabalar, ishchilar huzurida uchratasiz. U yaxshi kunlarda, tomoshalarda hamisha kamarbasta, o'z qo'shiqlari bilan beminnat xizmat qiladi"⁶.

1967 yilda, teatrning 40 yilligi munosabati bilan Rahima Mazohidova "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist" degan unvonga sazovor bo'ldi. 1977 yil R.Mazohidova xayotida unutilmas iz qoldirdi. Bu haqida R. Mazohidova shunday eslaydi: "Butun oila a'zolarim ertalabki nonushtaga o'tirdik. Davra to'risida onam, turmush o'rtogim Toshpo'lat Mazoxidov u kishi bir necha yil teatr direktori muovini bo'lib ishlab kelgan. Farzandlarim Shaxzoda, Abbosxon, Nodira, Firdavs, Firzodaxonlar endi dasturxonga choy keltirib o'tirgan edik, boshlovchi radiodan quvonchli xabarni o'qiy boshladi». "O'zbekiston Oliy Soveti Prezidiumi Farmoniga binoan jumxuriyatimizda teart san'atini rivojlantirishdagi katta xizmatlari uchun Rahima Mazohidovaga "O'zbekiston xalq artisti" faxriy unvoni berilsin". Bu xushhabarni eshitgan R.Mazohidova qo'shiqlarining shaydolari, muxlislari uni qutlashar, tabriklashar edi.

1981 yilda 1- madaniyat uyi qoshida R.Mazohidova «Omon yor» folklor ansamblini tashkil qildi. Bu ansambl davlat miqiyosida munosib o'rin oldi. Ansambl haqida telyefilm yaratildi. R.Mazohidova o'nlab yoshlarini san'at dargohiga olib kirdi. Maqsuda Toshmatova, Muborak Akramova, Salomat Isroilova, Xursanoy Qodirova, To'raqul Tursunov kabi ko'plab istedad egalari R.Mazohidovaning ustozligida san'at olamida munosib o'rin egalladi. U qo'lda doyrasi bilan sevimli ashulasi "Qo'qon yor-yori"ni yonib kuylayabdi:

*Bog'imizning tagida bir tup anjir yor-yor,
Anjirning taglarida tilla zanjir yor-yor.
Tilla zanjir iplari uzilmasin yor-yor,
Kelin kuyov taqdiri buzilmasin yor-yor*⁷.

Rahima Mazohidovaning ijodi va betakror ijrochilik iste'dodi bois Qo'qon yallachilik maktabi mavzu va mazmunan xilma-xil yalla, lapar va ashulalar bilan yanada boyidi. Rahima aya Murodjon Akbarov kabi bastakorlar bilan bastakorlik namunalarini xam yozgan. Shuningdek, ulug' san'atkor ko'plab xalq aytimlariga yangi she'r va ohang-usullarini bog'lab, turlicha sayqallar berdi hamda o'ziga xos yallachilik maktabini yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N. Turg'unova Farg'ona vodiysi yallachilik san'ati. - Namangan. 2016.
2. E.Murodov "Shunqorbiy" kooperativ turistik markazi. Qo'qon shahri 1990 y.
3. O.Nazarova. El sevgan san'atkorlar. - T.: O'zbekiston. 2008.y.

⁶ Erkin Murodov. «Shunqorbiy» kooperativ turistik markazi. Qo'qon shahri 1990 y. 2-4 b.

⁷ Erkin Murodov «Shunqorbiy» kooperativ turistik markazi. Qo'qon shahri 1990 y. 6-7 b.

4. N.Turg'unova Raxima Mazoxidova ijodiga chizgilar. - T.: O'zDSMI Xabarlari.